

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ МАРІУПОЛЬСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 Олена СТУЛІКА

«16» травня 2023 р.

**«ІНТЕНСИВНІСТЬ ПРОЯВУ ЧОЛОВІЧОЇ ЕМОЦІЙНОСТІ В
УМОВАХ ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВОГО КОНФЛІКТУ СУЧАСНОСТІ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Практична психологія»

Ященко Анастасія Олександрівна

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології

Малярчук Наталя Григорівна

Рецензент:

кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології та
педагогіки Горлівського інституту
іноземних мов Державного
навчального закладу «Донбаський
державний педагогічний
університет»

Грицук Оксана Вікторівна

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою ЄКТС 75 С

Секретар ЕК

Анастасія ВАГАБОВА

«10» червня 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВОГО КОНФЛІКТУ В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ЧОЛОВІКА....	6
1.1. Теоретико-методологічне обґрунтування феномену гендерно-рольового конфлікту сучасності.....	6
1.2. Особливості формування статево-рольової Еґо-ідентичності в структурі «Я-Концепції» чоловіків.....	11
Висновки до розділу 1.....	15
РОЗДІЛ 2 РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ У СТРУКТУРІ СТАТЕВО - РОЛЬОВОЇ ЕґО-ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОГО ЧОЛОВІКА.....	16
2.1 Вплив процесу трансформації гендерних ролей на емоційну сферу сучасних чоловіків.....	16
2.2. Особливості впливу емоційної обмеженості як складової гендерних ролей на психологічний стан сучасного чоловіка.....	20
Висновки до розділу 2.....	24
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ ПРОЯВУ ЧОЛОВІЧОЇ ЕМОЦІЙНОСТІ В УМОВАХ ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВОГО КОНФЛІКТУ СУЧАСНОСТІ.....	25
3.1. Теоретико-методологічне обґрунтування методів дослідження.....	25
3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	29
Висновки до розділу 3.....	36
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40
ДОДАТКИ.....	44

ВСТУП

Статевий диморфізм є фундаментальною характеристикою людського філогенезу. Наявність поляризації на чоловіче і жіноче тривалий час суворо диференціювала розподіл ролей у суспільстві. Ці ролі містили в собі перелік прийнятних правил поведінки і мислення, переконань і цінностей, які прищеплювалися людині соціально-культурним простором в процесі виховання і розвитку. Формуючі гендерні ролі, людство мало надію на збереження рівноваги і спокою, однак стрімкий розвиток останніх століть викликав численні трансформації в структурі суспільства та особистості.

Сьогодні відбувається процес взаємопроникнення і зміщення гендерних ролей, що, відповідно, змінює модель сприйняття цих ролей чоловіком і жінкою. В таких умовах сучасності людина намагається не тільки адаптуватися до нових вимог суспільства, а й активно самовизначитися всередині них, створюючи нові патерни поведінки і змінюючи існуючі норми і цінності. Соціокультурний статус чоловіків почав зазнавати значних змін, постали нові питання з приводу чоловічої ідентичності, про тенденції змін соціальних ролей чоловіка і жінки, кризу маскулінності, про нове місце і роль чоловіка в суспільстві.

Особливого соціально-психологічного тиску та трансформації зазнає емоційний компонент у структурі чоловічої особистості. Емоційна стриманість, прагматичність, раціоналізм, агресивність – всі ці елементи традиційної чоловічої гендерної ролі вступають в конфлікт із вимогами сучасності у співчутті, турботі та емоційній відвертості. Сучасний чоловік побоюється емоційно розкритися перед іншими, довіритися, відкрити свої внутрішні хвилювання і думки, оскільки така поведінка може викликати осуд і непорозуміння з боку суспільства. Така ситуація може викликати внутрішній дисбаланс, який, в свою чергу, здатний привести до гендерно-рольового конфлікту у структурі сучасної особистості.

Доцільно стверджувати, що процес активної трансформації соціокультурного статусу статей стає важливою суспільною проблемою. Сучасні чоловіки гостро переживають зміну окремих ознак традиційної чоловічої ролі, знаходяться в стані невизначеності і розгубленості. Такі чоловічі внутрішньо-особистісні хвилювання здані призвести до психічної напруги, зниження самооцінки, стресу, депресії, психосоматичних розладів. Зважаючи на те, що внутрішній стан людини впливає на взаємодію з оточуючими, може страждати інтимно-особистісна та професійна сфери чоловічого життя.

Таким чином, труднощі і протиріччя чоловічої психології потребують особливої уваги і глибинних досліджень з метою виявлення наявності або відсутності певних внутрішніх дискомфортів і конфліктів, визначення їхніх ймовірних причин і результатів, розроблення методів для корекції психічного стану чоловіків. Вивчення мужності є новим феноменом у психологічній науці, тому доцільно вважати обрану тему актуальною.

Об'єкт дослідження: гендерно-рольовий конфлікт у структурі особистості сучасних чоловіків.

Предмет дослідження: інтенсивність прояву емоційного компонента в умовах гендерно-рольового конфлікту сучасності у чоловіків.

Мета дослідження: дослідити особливості прояву емоційної сфери сучасних чоловіків в умовах гендерно-рольового конфлікту.

Гіпотеза дослідження: стереотип маскулінності досі домінує у свідомості сучасних чоловіків юнацького віку, через що вони відчують значний емоційний дискомфорт в умовах гендерно-рольового конфлікту, що панує в суспільстві.

Відповідно до поставленої мети реалізовано такі **завдання** дослідження:

1. Визначити особливості процесу формування статево-рольової еґо-ідентичності чоловіків в онтогенезі.

2. Дослідити особливості впливу трансформації гендерних ролей на процес розвитку і життєдіяльності сучасних чоловіків.
3. Проаналізувати особливості та інтенсивність емоційного прояву чоловіків в умовах гендерно-рольового конфлікту.
4. Емпірично дослідити наявність або відсутність емоційного дискомфорту у структурі особистості сучасних чоловіків.

У процесі виконання визначених завдань використано наступні **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення теоретичних положень психологічної науки щодо визначення особливостей використання механізмів реагування на стресову ситуацію у студентської молоді; *емпіричні* – методика “Маскуліність – фемінінність” (С. Бем, модифікація І.С. Клециної), методика діагностики типу емоційної реакції на впливи стимулів навколишнього середовища (В.В. Бойко); власно розроблений опитувальник, який надано у вигляді незакінчених речень.

Теоретично-методологічну основу дослідження складають: феномен гендерно-рольового конфлікту сучасності (І.С. Кон, Р. Коннелл, О'Neil, Плєск ЖН); особливості розвитку статево-рольової еґо-ідентичності особистості (І.С Кон, Дж. Мані, Дж. Мид, В.Є. Каган, З. Фрейд, Г.С. Васильченко, В.М. Маслова, Е. Еріксон, К.Г. Юнг); структура Я-Концепції (Р. Бернс, І.І. Чеснокова); емоційна сфера чоловічої особистості (Д.Гоулман, Є.П. Ільїн, І.С. Клецина, О.О. Філатова, Ю.В. Чебакова).

Структура кваліфікаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота вміщує 4 рисунки, 1 таблицю. Список використаних джерел складає 34 найменування. Загальний обсяг курсової роботи складає 40 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВОГО КОНФЛІКТУ В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ЧОЛОВІКА

1.1. Теоретико-методологічне обґрунтування феномену гендерно-рольового конфлікту сучасності.

Питання, що пов'язані з психологічними і соціальними особливостями чоловіків і жінок, стають дедалі актуальнішими в сучасному суспільстві. Скільки повинна заробляти жінка, а скільки – чоловік? Хто повинен виховувати дітей, а хто – досягати кар'єрних висот? Як необхідно розподілити сімейні обов'язки? З одного боку, відповіді на ці питання доволі легко спадають на думку, а з іншого, чи здатний такий розподіл ролей задовільнити потреби сучасних людей? Вважаємо, що ні. Сучасний стан суспільства демонструє незадоволення і потребує кардинальної зміни традиційних уявлень щодо гендерних ролей чоловіка і жінки.

Вважаємо доцільним одразу розмежувати два поняття «стать» і «гендер», які будуть зустрічатися в нашій роботі. Так, стать розуміється як набір генетично зумовлених анатомо-фізіологічних ознак чоловіка або жінки. Термін «стать» вказує на біологічну зумовленість, в той час, як «гендер» виступає соціальною категорією. Гендер – це психологічне поняття, що включає в себе соціальний, культурний та історичний контексти, які зумовлюють особливості уявлень суспільства щодо норм поведінки, цінностей і діяльності чоловіка і жінки [20, с. 65].

Таким чином, відповідно до гендерних уявлень, що панують у суспільстві, формуються гендерні ролі. Словник гендерних термінів визначає поняття гендерної ролі як один із видів соціальних ролей, який містить у собі набір очікуваних зразків поведінки (або норм) для чоловіків і жінок. В свою

чергу маскулінність і фемінність є особливим інструментом виміру гендеру [14, с. 562-605].

Традиційні ознаки фемінності і маскулінності знаходяться в основі гендерних стереотипів, які визначаються як стандартизовані уявлення про моделі поведінки та риси характеру притаманні чоловікам і жінкам. Згідно з думкою І.С. Кона, соціально емансиповані, незалежні та освічені сучасні жінки пред'являють чоловікам підвищені вимоги психологічного характеру, які їм доволі тяжко задовільнити. Така ситуація сприяє розвитку в чоловіків більш складних і тонких форм саморефлексії, розхитуючи образ монолітного чоловічого «Я». Гегемона маскулінність, яка тривалий час була нормативним взірцем маскулінності, відповідно до якого виховували покоління чоловіків, втрачає свою актуальність [33].

Феномен гегемонії маскулінності вперше зустрічається в працях австралійського соціолога Р. Коннелл і описується, як утвердження чоловічої влади над жінками, домінування культу фізичної сили, схильності до насилля, емоційної невиразності і стриманості, високий рівень змагальності. Гегемона маскуліність – це конкретний соціокультурний стандартний канон, на який орієнтуються маленькі хлопчики під час розвитку і дорослі чоловіки в процесі діяльності, навіть якщо їх індивідуально-типологічні особливості не відповідають цим вимогам [16, с. 251-279].

Тривалий час чоловік був впевнений, що успішне формування рис гегемонії маскулінності сприятиме досягненню соціального успіху. На думку Роберта Бреннона, традиційна або гегемона маскулінність базується на 4-х принципах:

1. «Без бабства» («no sissy stuff») – чоловік повинен уникати всього жіночого;
2. «Великий бос» («the big wheel») – чоловік повинен досягти успіху в професійній і інтимно-особистісній сферах, не зважаючи ні на що;

3. «Міцний дуб» («the sturdy oak») – чоловік повинен бути фізично і морально витриманим і сильним, ніколи не демонструвати свій емоційний стан.
4. «Задай їм жару» («give 'em hell») – справжньому чоловіку необхідно бути «крутим» і не боятися насилля [26].

Звернемо увагу на слово «повинен», яке зустрічається в усіх вищенаведених принципах, і дає зрозуміти, що риси гегемонії маскулінності примусово виховувалися соціокультурним простором в чоловіках, а в процесі інтеріоризації формували самосвідомість і «Я-концепцію» чоловіків відповідно.

Однак, сучасна трансформація образів традиційної маскулінності і фемінності пов'язана з змінами гендерної культури суспільства, різким збільшенням людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, небажанням чоловіків і жінок виконувати свої історично сформовані функції, дає зрозуміти, що відбувається зміна соціокультурного статусу гендерних ролей. Сучасні жінки замість характерної пасивності, демонструють цілеспрямованість і наполегливість, а чоловіки – замість агресивних форм поведінки вимушені використовувати більш турботливі і лагідні. Така ситуація дедалі більше набуває статусу суспільної проблеми.

У своїх роботах П. Бурдьє зазначає, що традиційна гендерна роль більше не є джерелом ідентичності для чоловіків. Замість цього вона є причиною внутрішньої особистісної тривоги і напруги. В умовах сучасності складаються ситуації, коли чоловікові доволі складно підтримувати стандарт гегемонії маскулінної ролі. Деякі обставини вимагають від нього прояву фемінних моделей поведінки (наприклад, турботи і співчуття), яких рольовому репертуарі чоловіка не існує або така поведінка є забороненою особистісними принципами [33].

Така несумісність внутрішніх норм і зовнішніх вимог, на думку П.Бурдьє, викликає гендерно-рольовий стрес (Male gender role stress), який позитивно корелює з агресією і підвищеним рівнем тривоги у сучасних

чоловіків. Таким чином, чоловічий гендерно-рольовий стрес – це стрес, виникаючий в умовах, коли чоловік не зможе підтримувати стандарт чоловічої ролі або необхідно демонструвати поведінку, що є характерною для жіночої ролі. Чоловічий гендерно-рольовий стрес є частковим випадком гендерно-рольового конфлікту [3].

Ідею гендерно-рольового конфлікту сформував O'Neil. Дослідник визначає цей феномен сучасності як особливий психологічний стан, що виявляється в ситуаціях, коли ригідні, сексистські або обмежуючі гендерні ролі чинять негативні наслідки в структурі внутрішньоособистісних і міжособистісних стосунків. Чоловічий гендерно-рольовий конфлікт виникає дедалі частіше, в ситуаціях, коли чоловік обмежує свою поведінку або інших, зважаючи на норми традиційної гендерної ролі, коли оточуючі тиснуть на нього за порушення норм маскуліності або, коли чоловік пригнічує сам себе за невідповідність вимогам [28].

Джозеф Плек відокремлює 4 головних типи гендерно-рольових конфліктів чоловіків:

1. Необхідність досягти успіху, отримати владу і перемогу в усіх змаганнях означає, що чоловіки відчують власну зобов'язаність постійно змагатися з іншими заради отримання міжособистісної, фінансової або сексуальної влади і здаватися оточуючим абсолютно успішним у всіх своїх справах, формувати образ абсолютного і незламного переможця;
2. Емоційний самоконтроль передбачає майстерне володіння здатністю за будь-яких умов уникати прояву емоцій, завжди виглядати спокійним, впевненим і сильним;
3. Гомофобія – обмеження ніжності, щирості і відвертості у відносинах між чоловіками, що може неадекватно сприйматися і засуджуватися оточуючими;

4. Конфлікт між роботою і сім'єю сприяє виникненню напруги у чоловіка через необхідність обирати, чи витратити більше часу на роботу або на спілкування з родиною [29].

У результаті отримуємо два зовсім протилежні образи сучасного чоловіка. *Перший образ* змальовує сильного та агресивного, завжди міцного і впевненого, раціонального і рішучого, емоційно витриманого і вольового чоловіка, який стрімко рухається кар'єрними сходами, не зважаючи ні на які перепони, скрізь і завжди досягає цілковитого успіху. *Другий образ* містить у собі риси турботливого, ніжного, щирого, романтичного, емоційно відкритого чоловіка, який здатен до співчуття і встановлення глибокоемоційних в'язків з іншими, уникає насилля і агресії в своїй діяльності [8].

Традиційна гендерна роль, відповідно до якої виховують чоловіків, вступає в конфлікт в зовнішніми вимогами сучасності. Два абсолютно протилежні образи повинні були б гармонійно поєднуватися в структурі «Я-концепції» сучасного чоловіка, але через соціальну невизначеність і протиріччя у структурі гендерних ролей, така несумісність, на думку Ш. Берн, призводить до депресій, стресу, внутрішньо-особистісним конфліктам, зниженню самооцінки, проблемам у міжособистісних стосунках на професійному та інтимно-особистісних рівнях, спалахах агресії та насилля.

Таким чином, на думку І.С. Кона, теорія гегемонії маскулінності тривалий час аналізувала відповіді на запитання «Що означає бути чоловіком?», фіксуючи свою увагу на закономірностях формування та ідейного обґрунтування гендерної стратифікації, а нова теорія гендерно-рольового конфлікту сучасності вивчає особливості процесуальної сторони проблеми, досліджуючи питання чоловічої гендерної соціалізації і звертаючи увагу на те, яким чином формується статево-рольова еґо-ідентичність чоловіків і структурні елементи їхньої особистості в онтогенезі.

1.2. Особливості формування статево-рольової еґо-ідентичності в структурі «Я-концепції» чоловіків

Особливим продуктом діяльності свідомості і самосвідомості як найвищим рівнем відображення об'єктивної дійсності і усвідомлення власного внутрішнього світу, є феномен «Я-концепції». Згідно з думкою В.С. Аґапова, «Я-концепція» – це продукт відображення системи ставлення особистості до себе і навколишньому світу, елемент особистісного утворення, з яким узгоджуються всі дії, емоції, почуття, поведінка, психологічне здоров'я і успіх у практичній діяльності [1, с. 56].

Модель «Я-концепції» є динамічною, відносно стійкою, багаторівневою, емоційно-оцінною, ієрархічною системою. Згідно з І.І. Чесноковою, «Я-концепція» особистості є результатом взаємодії трьох компонентів: пізнавального (самопізнання), емоційно-ціннісного (самоствавлення) і дієво-вольового (саморегуляція). Таким чином, структура «Я-концепції» складається з чисельних власних «Я-образів», що містять описові характеристики [23, с. 27-35].

Відомий італійський психолог Р. Ассаджолі висловлює думку про те, що багаточисельні та динамічні «Я-образи» людини виникають у процесі ідентифікації особистості з відповідними соціальними ролями, які доводиться виконувати в соціальному житті. Феномен соціальних ролей розуміємо, як певну сукупність правил і норм поведінки, які об'єктивно задані соціальною позицією особистості в системі міжособистісних і суспільних відносин. Такими фундаментальними соціальними ролями є гендерні ролі [2, с. 67].

Гендерні ролі виконують нормативну функцію в суспільстві, а саме диференціюють діяльність, статуси, поведінку, права і обов'язки людей

відповідно до їхньої статевої приналежності. Гендерні ролі спрямовують лінії розвитку чоловіків і жінок в філогенезі під тиском відповідних соціальних очікувань. Так, згідно з Дж. Мідом, свідомість особистості частково формується несвідомо, особливо в дитинстві, коли людина автоматично сприймає норми та установки суспільства і надалі вони інтеріоризуються в особистісну его-ідентичність [17, с.85].

Статеворольова его ідентичність є базовою характеристикою людини. Приналежність людини до певної біологічної статі від народження спрямовує вектор її розвитку надалі. Феномен статево-рольової его-ідентичності визначається як рівень осмислення власної статі і прийняття відповідних моделей поведінки, складається з трьох компонентів: когнітивного, емоційно-вольового та поведінкового [10, с. 100-115].

Таким чином, формування статево-рольової его-ідентичності чоловіків є складним біосоціальним процесом. На думку І.С. Кона, генітальна зовнішність людини задає батькам певну програму виховання дитини в дусі відповідності до чоловічої статі. Первинною соціальною групою, в яку потрапляє хлопчик після народження є родина. Наявність повної родини, де присутні і батько і матір, які адекватно і повною мірою виконують свої батьківські традиційні ролі, є важливою умовою для формування статево-рольової его-ідентичності майбутнього чоловіка [14].

Згідно з думкою Дж. Мані, статева диференціація починається ще під час внутрішньоутробного розвитку, коли формується хромосомна стать. Генетичні чинники зумовлюють певну анатомо-фізіологічну будову всіх систем організму, які мають великий вплив на подальше формування самосвідомості . Так, відомий експеримент «Брюс/Бренда» продемонстрував усьому науковому світові фундаментальний вплив вроджених чинників на формування статево-рольової его-ідентичності людини в онтогенезі [27; 32].

Первинна статево-рольова его-ідентичність чоловіків формується до півторарічного віку. В віці 7-8-ми місяців дитина починає демонструвати різну реакцію в процесі взаємодії з жінкою або чоловіком. Наприкінці

першого року життя дитина може почати досліджувати своє тіло. Чітке усвідомлення себе як хлопчиком формується к трирічному віку .

Під час періоду раннього дитинства дитина навчається відрізнити статі оточуючих людей, усвідомлює власну статеву приналежність і самопрезентується відповідно неї. В віці від 2 до 5 років дитина починає активно цікавитися статевими питаннями, може підглядати за дорослими. В дитсадках ігри можуть набувати сексуального характеру, коли діти починають цілуватися, демонструвати статеві органи одне одному. Мета такої поведінки в усвідомленні чим хлопчики і дівчата відрізняються одне від одного, еротичного контексту такі дії дітей не містять. В.Є. Каган стверджує у своїх роботах, що к 5-6 рокам тілесна ідентичність стає незворотною [12,с.54-61]. Згідно з психоаналітичною концепцією на фалічному етапі (3-5 років) у хлопчаків відбувається «комплекс Едипа», в процесі якого дитина ідентифікує себе з батьком, або особою, що виконує чоловічу роль у родині, переймаючи демонстровані моделі поведінки. Майбутній чоловік засвоює цінності, норми, погляди, реакції, які надалі будуть зумовлювати особливості його діяльності [22, с. 85-90].

В віці дошкільному віці гендерна диференціація посилюється. Дорослі починаються активно спрямовувати діяльність хлопчаків у традиційно чоловіче русло, обираючи силові або бойові спортивні секції, здебільш підкріплюючи чоловічі патерни поведінки і засуджуючи нехарактерні традиційній ролі якості (наприклад: чуттєвість та емоційність).

Наступним етапом розвитку статево-рольової его-ідентичності чоловіків є період формування стереотипу статево-рольової поведінки. У віці від 7 до 12 років хлопчику необхідно обрати і засвоїти ту статеву роль (маскулінну або фемінну), яка відповідатиме його психічним і фізичним особливостям. Зауважимо, що адекватність вибору статевої ролі хлопчиком залежить від статево-рольової поведінки батьків. Якщо, батько буде демонструвати пасивне, невідповідальне та байдуже ставлення, в таких

умовах хлопчик в процесі ідентифікації може набути відповідних рис і порушити адекватне формування статево-рольової еґо-ідентичності.

Надалі засвоєні риси гендерної ролі закріплюються під час взаємодії з однолітками. Однак, не всі сформовані якості здатні сприяти якісній гендерній соціалізації. Так, хлопець, якій відчуває себе невпевнено і відсторонено, може неадекватно сприйматися однолітками, піддаватися осуду і пригніченню з їхнього боку. А парубок, який демонструє збудженість та агресивність, може з часом набути рис девіантної поведінки. Ця соціальна ситуація здатна сприяти розвиненню комплексів, неврозів, депресій, конфліктів. Таким чином, важливо досягти формування гармонійних і інтегрованих рис, які сприятимуть адекватній взаємодії особистості з соціумом.

У віці від 12 до 26 років настає тривалий етап формування психосексуальних орієнтацій, що виражається у спрямованості сексуального потягу до представників певної статі. Перший етап припадає на складний пубертатний період (12-16 років), коли організм молодого хлопця переживає бурні фізіологічні зміни (статеве дозрівання, формування лібідо). Другий етап охоплює 16-26 років, які характеризуються змінами у соціальному просторі, відмови від впливу батьків, свідомим виконанням соціальних ролей і початком статевого життя.

Сексопатологи Г.С. Васильченко і В.М. Маслова наступним характеризують період зрілої сексуальності (26 – 55 років). Прийнято вважати, що в цьому віці вже минає підліткова невизначеність і гіперсексуальність, у чоловіка сформована стала статево-рольова еґо-ідентичність. Чоловік свідомо виконує власні соціальні ролі, налагоджує сімейні відносини, займається професійною діяльністю [5, с. 286].

Інволюційний період настає вслід за періодом зрілої сексуальності. У цей час репродуктивні можливості зменшуються, відбувається трансформаційні процеси в психологічному сприйнятті світу, важливу роль посідають підтримка соціальних зв'язків і партнерських стосунків. Однак

трансформаційні процеси сучасності докорінно змінюють усі етапи формування традиційної моделі статево-рольової еґо-ідентичності чоловіків, що впливає на їхню свідомість і самосвідомість. Такий стан породжує нові питання щодо змісту гендерних ролей, які потребують різностороннього вивчення.

Висновки до розділу 1

Отже, у першому розділі ми визначили, що традиційні ознаки гегемонії маскуліності, яка тривалий час була взірцем чоловічого виховання і діяльності, втрачають свою актуальність. Тривалий час чоловік був впевнений, що успішне формування рис гегемонії маскуліності сприятиме досягненню соціального успіху. Однак, сучасний світ спонукає чоловіків до зменшення рівню агресивності і змагальності, прояву ніжності і турботи, до саморозкриття, щирість і емоційної відвертості. Такі вимоги вступають в конфлікт з рисами маскулінної гендерної ролі, яка засвоюється чоловіком в онтогенезі.

Успішна інтеріоризація гендерної ролі сприяє формуванню стійкої статево-рольової еґо-ідентичності особистості, яка визначається як рівень осмислення власної статі і виконання відповідних моделей поведінки. Статево-рольова еґо-ідентичність починає формуватися в дитячому віці, коли хлопчик усвідомлює свою тілесність, самопрезентується відповідно до статі, обирає характерну діяльність, ідентифікує себе з дорослим і переймає риси традиційної гендерної ролі, які надалі закріплюються в практичній діяльності.

Проте, традиційна гендерна роль більше не є джерелом ідентичності для чоловіків, вона вступає у протиріччя з вимогами сучасності і сприяє виникненню гендерно-рольового конфлікту в структурі особистості сучасних чоловіків.

Гендерно-рольовий конфлікт – це особливий психологічний стан, що виявляється в ситуаціях, коли ригідні, сексистські або обмежуючі гендерні ролі чинять негативні наслідки в структурі внутрішньоособистісних і

міжособистісних стосунках. Цей феномен виникає дедалі частіше, коли чоловік стримує поведінку оточуючих, або пригнічує себе за невідповідність традиційній гендерній ролі. Емоційна обмеженість, як один із чотирьох типів гендерно-рольового конфлікту, створює умови для виникнення внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктів.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ В СТРУКТУРІ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ЕГО-ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОГО ЧОЛОВІКА

2.1 Вплив процесу трансформації гендерних ролей на емоційну сферу сучасних чоловіків

Гендерні ролі тривалий час виступали взірцем виховання, поведінки і діяльності людей. Відповідно до традиційної чоловічої ролі виховувалися цілі покоління чоловіків. Нормативні правила поведінки стрімко і глибоко проникали у свідомість хлопчаків під соціальним тиском, визначаючи вектор їхнього розвитку та формуючи самосвідомість. Доцільно стверджувати, що гендерна роль, як фундаментальна соціальна роль, знаходилася в основі особистісної структури, визначала наявність індивідуально-типологічних особливостей мислення і світосприйняття.

Однак, 20 століття піддало сумніву головні постулати традиційної маскулінної ролі. Маскулінність, яка тривалий час належала виключно чоловічій статі, почала трансформуватися під натиском суспільних процесів. Науково-технічна революція, соціально-політичні зміни, розширення спектру прав жінок, зрушили з місця багато соціально-психологічних феноменів, серед яких опинилися і монолітні гендерні ролі.

Кінець 20 - початок 21 століття можна визначити як четверту кризу маскулінності, яка досягла свого апогею на перетині тисячоліть. Основними причинами четвертої кризи маскулінності є розвиток і становлення інформаційного суспільства та інформаційної культури, підвищення статусу

жінок, нівелювання соціокультурних відмінностей між чоловіком і жінкою, стирання диференціації між гендерними ролями. Новому суспільству стало зрозуміло, що стійка диференціація на маскулінність та фемінність обмежує емоційний та інтелектуальний розвиток чоловіків і жінок, створює перепони у взаємодії між людьми, в цілому не відповідає вимогам сучасності [19].

В таких умовах набула актуальності концепція андрогінії Сандри Бем. Розроблена в 70-х роках 20 ст. теорія мала на меті вирішення проблем психічного здоров'я чоловіків і жінок. Феномен андрогінії передбачає гармонійне поєднання маскулінних і фемінних рис у структурі особистості. Така інтеграція рис, на думку дослідниці, дозволить зменшити психоемоційне напруження, вирішити чисельні проблеми і сприятиме соціалізації чоловіків і жінок [3].

Тривалий час теорія С. Бем була неймовірно популярною. Однак, вперше ідея андрогінності душі зустрічається ще у працях Платона, а з часом вона стала основоположною в теорії К.Г. Юнга. Втілення жіночого початку в чоловічому несвідомому (аніма) і чоловічого в жіночому (анімус) передбачає певну психологічну бісексуальність. Аніма і анімус, як значні архетипи, виступають регуляторами поведінки і об'єднуючою ланкою, яка дозволяє порозумітися жіночій ірраціональності з чоловічою логічністю. Аніма і анімус містять у собі величезні можливості та енергію для цілковитої реалізації потенціалу особистості. Коли чоловік усвідомить власну внутрішню жіночність, а жінка – мужність, саме тоді людина здатна буде здатна до відкриття та інтеграції істинної сутності, що є показником особистісного росту [25].

Так, в засобах масової інформації почали з'являтися андрогенні образи, чоловікам почали активно прищеплювати якості, що традиційно вважалися фемінними (ніжність, м'якість, ласкавість). Ідея андрогінії охопила чисельні сфери життя: від професійної до інтимно-особистісної. Модні тенденції розмиваючи гендерні межі, мали на меті стабілізувати відносини. На думку Е. Фромма, бажане рівноправ'я передбачає не заперечення відмінностей між

чоловіком і жінкою, а можливість вільно реалізовувати свою індивідуальність і внутрішній потенціал. Сьогоднішня ситуація позбавляє чоловіка мужності бути ніжним і відвертим, вимагає витриманості та емоційної стриманості [30].

Однак, з плином часу С. Бем усвідомила, що неможливо цілковито досліджувати соціальні феномени, особливо такі значущі, як гендерні ролі, не зважаючи на вплив установок, стереотипів і культурних дискурсів, скрізь які формується ідентичність. Певна трансформація повинна спочатку відбутися на всіх рівнях соціальних інститутів, а потім інтеріоризуватися у свідомість.

На наш погляд, в сучасних соціальних умовах у свідомості людей існує проблема хибного розуміння процесу трансформації маскулінності як соціокультурної девіації, а не сприйняття цього як норми розвитку. В таких умовах дійсності існує велика ймовірність виникнення гендерних конфліктів, які блокують реалізацію внутрішнього потенціалу і досягнення психологічного особистісного благополуччя у всіх сферах життя.

Трансформаційні процеси маскулінної ролі охопили всі сфери життя чоловіка. У інтимно-особистісній сфері статус чоловіка і батька значно знижується порівняно зі статусом жінки, який постійно зростає. Поступово чоловік відходить на другий план і виконує нехарактерні функції у сімейному житті. Сьогодні відбувається формування нового образу чоловіка і батька – турботливого, ніжного, люблячого, який бере участь у вихованні дитини від моменту народження [14].

Але, чоловік втрачає свою головну роль «домогосподаря», тобто жінка може значно ефективніше утримувати родину. У зв'язку з цим зникає грань між батьком і матір'ю, між їхніми статусами і функціями. Однак, не можна забувати про необхідність створювати специфічний чоловічий авторитет у родині, який впливає на формування у дітей обох статей образ чоловіка, а надалі гендерної культури в цілому.

До традиційно чоловічих професій сьогодні вільно долучаються і жінки. Наприклад, армія завжди виконувала важливу соціокультурну і духовно-моральну функцію серед чоловіків. У суспільній свідомості служба уявлялася священною, сильною духом, почесним обов'язком кожного чоловіка. Але, сьогодні статус служби і військового звання значно знижується. Чоловіки ухиляються від виконання військового обов'язку, напроти жінки активно долучаються до військової справи. Можливо, через це змішання ролей, чоловік більше не бачить сенсу і цінності у нещодавно істино маскулінній справі.

Образ сучасного чоловіка-професіонала повинен поєднувати традиційно маскулінні якості такі, як активність, логічність, наполегливість, із фемінними якостями – педантичність, акуратність, старанність. Об'єднання двох протилежних образів є складним процесом, який змінює свідомість і самосвідомість чоловіка, впливає на його Я-образ і Я-концепцію в цілому. Однак, цей процес не завжди є успішним і може призводити до психоемоційного напруження.

Таким чином, в пошуках джерел протиріччя, що ускладнюють життя сучасних чоловіків, все частіше звертаються до установок соціуму, аніж до біологічних чинників. Саме суспільна свідомість вимагає від чоловіків відповідність суворому імперативу маскулінності, який передбачає емоційну замкнутість, примушуючи їх досягати будь-якою ціною статусу «справжнього чоловіка». Відчуття страху, що виникає через можливу невідповідність традиційній маскулінній ролі, штовхає чоловіків на безумовне слідування суперечливому образу і втрачання тісних емоційних зв'язків з оточуючими. На думку П. Бурд'є , життя сучасного чоловіка супроводжується відчуттям страху і сорому. Страх не відповідати еталону і сором від відчуття того, що реальні відчуття і емоції несумісні з нормами маскулінності, утримують чоловіка в стані невизначеності і напруги [33].

В таких умовах, заради послаблення відчитів страху і сорому та досягнення певного спокою, чоловіки вдаються до алкоголізму, вживання

наркотиків, ризикової поведінки, побутового насилля, злочинності. Такий різновид антисоціальної поведінки надає чоловікові можливість через єдину схвалювану емоцію – *агресію* висловити свою внутрішню напруженість, невизначеність і протест. Відсутність достатнього рівня розвитку емоційного інтелекту призводить до алекситимії, що порушує процес встановлення глибоких емоційних зв'язків, унеможливорює розуміння і керування власними і чужими емоціями. Складність процесу трансформації маскулінності в сучасному суспільстві впливає на психологічний стан чоловіків.

2.2. Особливості впливу емоційної обмеженості як складової гендерних ролей на психологічний стан сучасного чоловіка

Як було раніше зазначено, традиційна маскулінність, яка передбачає авторитарність, прагматичність, інтелектуальну, емоційну і фізичну витриманість, на сучасному етапі розвитку суспільства поступово втрачає статус головного джерела статево-рольової его-ідентичності. Нові вимоги вступають в протидію зі сталою системою маскулінних норм, установок і цінностей, породжуючи міжособистісні та внутрішньо особистісні конфлікти. Ці конфлікти сприяли появі новому психосоціальному феномену – гендерно-рольовий конфлікт. Але як цей конфлікт впливає на психологічний стан сучасного чоловіка?

Внутрішньо-особистісний конфлікт є найвищою формою внутрішнього протиріччя, яке призводить до невизначеності життєвої і професійної діяльності, відчуження особистості від соціального середовища та його емоційних впливів і хвилювань. Гендерний конфлікт виникає через певну несумісність статево-рольових характеристик, біологічної статі і особливостей поведінки. Нові суспільні обставини, що виникають з приводу трансформації гендерних ролей, не встигають адекватно вбудуватися в життєвий простір чоловіка і стати звичайними умовами. Протиборство позицій «хочу» і «можу» утримують чоловіка в стані постійної напруги.

З приводу особливостей емоційної сфери чоловіків у суспільній свідомості існує стереотип, що чоловіча частина населення від народження має обмежений характер. Однак, ряд експериментальних досліджень Е. Маккобі і К. Джеклін продемонстрували: в перший рік життя немає відмінностей в частоті і тривалості емоційних реакцій хлопчаків і дівчаток. Можна припустити, що об'єктивних анатомо-фізіологічних відмінностей емоційної сфери не існує. На це може впливати лише латеральний профіль (домінування правої півкулі головного мозку визначає більшу інтенсивність і глибину емоційної сфери). Надалі, в процесі розвитку у хлопчаків посилюється частота та інтенсивність негативних емоційних реакцій, а у дівчаток – емоційна сфера набуває більш диференційованого характеру [11,с.547].

Згідно з К.Г. Юнгом, чоловічі емоції та почуття цілеспрямовано пригнічуються в процесі розвитку, що надалі стає на заваді формування важливого елемента – емоційного інтелекту особистості. Л.В. Бурлачук зазначає, що для успіху в житті недостатньо логічно оперувати інформацією, необхідно ще розуміти та вміти керувати власними і чужими емоціями і почуттями. Так, у психологічній науці з'явився новий феномен – емоційний інтелект, який, на думку фахівців, необхідно розвивати і нарощувати [21].

Люди з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту здатні адекватно керувати своєю емоційною сферою, їхня поведінка більш гнучка, що дозволяє їм встановлювати успішні і стійкі взаємовідносини, досягати життєвих цілей. Слід зазначити, що розвинена емоційна сфера не визначає людину як «безхребетну», слабку і ірраціональну, усвідомлення, прийняття та вміння керувати емоційними станами сприяє пошуку рівноваги між розумом і почуттями, сповнює відносини глибиною і змістом, розширює світогляд і світосприйняття.

Дослідження зарубіжних учених довели, що високий рівень загального інтелекту, на який робить акцент система виховання, не гарантує чоловікові досягнення цілковитого успіху у всіх сферах життя. Так, Д. Гоулман у своїх

працях наводить доволі переконливі дані досліджень: успішність діяльності лише на 33% залежить від інтелектуальних здібностей, а на 67% – саме від рівню емоційного розвитку особистості [9, с. 104-109].

Високий рівень розвитку емоційної сфери людини – це самосвідомість, самоконтроль, соціальна чуйність та здатність керувати перебігом стосунків, допомагає збалансувати емоції і розум, відчутти внутрішню свободу від упереджень, отримати повну відповідальність за себе, усвідомити спектр власних потреб і мотивів поведінки, а також скоригувати стратегію власного життя. Натомість низький рівень емоційної сфери призводить до відчуття невпевненості, нестабільності, агресії, внутрішньої самотності, фрустрації потреб у причетності і любові, психічних розладів. Таким чином, ми бачимо необхідність розвитку емоційної сфери задля успішного процесу розгортання життєвого шляху людини.

Однак, не зважаючи на таку значущість емоційного компонента у структурі особистості, соціальні інститути певним чином продовжують ігнорувати це положення. Відсутність від народження обґрунтованих диференціацій емоційних проявів між жінками і чоловіками, примусово формується системою освіти і соціального впливу. Так, з дитинства майбутнім чоловікам повторюють «справжні чоловіки не плачуть», вони мають бути стриманими у прояві «не чоловічих» емоцій і почуттів – страху, тривоги, ніжності, любові. Під натиском соціальних норм формується певні заборони або табу на прояв емоцій серед чоловіків, які занурюють усі втриманні та невирішені емоційні стани у глиб психіки, де вони з часом починають підривати психічне і фізіологічне здоров'я чоловіків.

З одного боку, відсутність можливості і розуміння адекватного виходу емоцій та способів подолання емоційної напруги, спрямовує чоловіків до використання деструктивних форм виходу емоцій. Тютюнокуріння, алкоголізм, наркоманія, асоціальна поведінка і надмірна агресивність – є своєрідними «чоловічими» засобами виходу із емоційної ізоляції, в яку чоловіки потрапляють через натиск традиційної маскулінності. Змінюючи

власну свідомість за допомогою хімічних речовин, чоловік позбавляється контролю і обмежень, такий стан надає йому можливість подальшого самовиправдовування і зменшення внутрішнього дискомфорту через настання ймовірних наслідків [35].

З іншого боку, надмірне накопичення емоцій здатне підірвати чоловічий організм зсередини. Це може призвести до розвитку низки психосоматичних та серцево-судинних захворювань – у кожного другого чоловіка після 40 років є проблеми із серцем. Але, навіть із наявністю фізіологічних розладів, чоловік не поспішає звернутися по допомогу, вбачаючи в цьому прояв слабкості. Цим частково можна пояснити більш ранній поріг смертності серед чоловічого населення (в Україні чоловіки в середньому живуть на 10-13 років менше).

Багато людей переконані, що сльози є привілеєм жінок, чоловіки не плачуть. Але, разом із сльозами виходить гормон стресу кортизон, надмірне накопичення якого може стати причиною серцевого нападу або розвитку атеросклерозу. Під час плачу у людини вирівнюється темп дихання, воно стає більш глибоким, що сприяє нормалізації емоційного фону людини. Тому, сльози – це не слабкість і сором, а найприродніший спосіб очистити організм від напруги і негативу.

Більшість чоловіків мають обмежений емоційний словник. Якщо чоловікові поставити питання з приводу його почуттів, він ймовірніше почне описувати власні дії і логічні міркування. Це зовсім не свідчить про відсутність почуттів, а вказує на низький рівень розвитку емоційної сфери, а саме нездатності висловити свій внутрішній емоційний стан. Не розуміючи власних емоційних станів, чоловік втрачає емпатійну чуйність, що характеризується неспроможністю розуміти і керувати емоційним станом іншої людини.

Такий чоловік буде здаватися оточуючим «емоційно холодним», що буде значно ускладнювати процес побудови інтимно-особистісних відносин, створювати перепони на шляху встановлення довіри і порозуміння у

стосунках. Подалі це може спричинити міжособистісні конфлікти, відсутність глибинних емоційних зав'язків, формування хибних упереджень, призвести до відчуття самотності, депресії.

Таким чином, сьогодні ми спостерігаємо суперечливу соціальну ситуацію, в якій, з одного боку, рівень емоційного розвитку особистості є запорукою досягнення успіху в професійній та інтимно-особистісній сферах, що є необхідною умовою формування маскулінності, а, з іншого боку, відсутність адекватних умов задля розвитку емоційного компоненту сучасного чоловіка з дитинства. Така ситуація може сприяти виникненню внутрішньо особистісних конфліктів, розладів поведінки і психічних захворювань.

Висновки до розділу 2

Наприкінці 20 ст. відбулася четверта криза маскулінності, традиційна маскулінність втратила свій статус головного джерела статево-рольової еґо-ідентичності чоловіків. В таких умовах набула актуальності теорія андрогінії, яка мала на меті гармонійне поєднання фемінних і маскулінних характеристик в особистості. Архетипи аніма і анімус повинні об'єднатися в сучасній людині задля досягнення інтеграції істинної сутності, що є показником особистісного росту.

Однак, в умовах трансформації чоловік поступово втрачає свою соціальну першість і чисельні професійні та інтимно-особистісні функції. Прагматичність і стриманість під соціальним натиском повинна змінитися на турботливість і емоційну відвертість. Але, як вбудувати нові вимоги сучасності в особистісну структуру більшість чоловіків не розуміє, що стає причиною внутрішньої психоемоційної напруги.

В свою чергу, стан психоемоційної напруги впливає на психічне і фізіологічне здоров'я сучасних чоловіків. Тютюнокуріння, алкоголізм, та інші – становляться своєрідними «чоловічими» засобами виходу із емоційної ізоляції, в яку чоловіки потрапляють через натиск принципів традиційної

маскулінності. Надмірне накопичення емоцій здатне підірвати чоловічий організм зсередини. Таким чином, рівень розвитку емоційної сфери чоловіка здатен вплинути на якість його життєдіяльності.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ ПРОЯВУ ЧОЛОВІЧОЇ ЕМОЦІЙНОСТІ В УМОВАХ ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВОГО КОНФЛІКТУ СУЧАСНОСТІ

3.1. Теоретико-методологічне обґрунтування методів дослідження

У результаті детального теоретичного вивчення феномену гендерно-рольового конфлікту, ми зіткнулися з чисельними припущеннями науковців щодо особливостей психоемоційного стану сучасних чоловіків в умовах гендерно-рольових протиріччів і соціальної невизначеності. Дослідники у своїх працях зазначають, що чоловік знаходиться у стані емоційного «вакууму», в якому більша частка емоцій і почуттів не знаходить адекватного прояву, в результаті чого може погіршуватися внутрішньо-особистісний стан і міжособистісні відносини. Але, чи мають сучасні чоловіки труднощі з проявом власних емоцій? Маємо на меті це емпірично дослідити.

З метою перевірки висунутої гіпотези. Обрані методики дозволять нам дослідити сучасного чоловіка різнобічно: з'ясувати, які зміни можливо відбулися в образі чоловіка, зрозуміти, якими характеристиками повинен бути наповнений образ сучасного чоловіка на думку чоловіків, вивчити особливості прояву чоловічої емоційності. В результаті, ми зможемо зробити обґрунтований висновок щодо стану чоловічого образу і чоловічої емоційності на сьогоднішній день.

Задля вирішення першого питання було обрано методику, що дозволяє виявити рівень маскулінних і фемінних якостей у структурі особистості - опитувальник Сандри Бем, модифікований І.С. Клециною [[Методика “Маскулінність – фемінінність” Сандри Бем \(studfile.net\)](#)]. Теоретичною базою методики є концепція андрогінії Сандри Бем, а також уявлення про

гендерні стереотипи. Вперше цей опитувальник було опубліковано у 1974 році з метою діагностики психологічної статі і визначення рівня андрогінності, маскулінності та фемінності особистості. У своєму дослідженні ми використовуємо більш нову модифіковану версію методики С. Бем, яка була розроблена у 2004 році І.С. Клециною.

Опитувальник Сандри Бем, модифікований І.С. Клециною, складається з 60 стверджень, на які необхідно надати відповіді «так» або «ні», тим самим оцінюючи наявність або відсутність певних якостей у більшості чоловіків або жінок. У процесі інтерпретації необхідно користуватися «ключем», який поділяє всі ствердження на дві шкали – маскулінну і фемінну. За кожний збіг відповіді з «ключем» нараховується 1 бал. Наприкінці усі отримані бали по кожній шкалі підраховуються і шкала, що набрала більшу кількість балів, визначає схильність особистості до фемінних або маскулінних стереотипів.

Гендерні стереотипи, як і будь-які інші соціальні стереотипи, відіграють істотну роль в оцінці людиною навколишнього світу, дозволяючи швидко, просто і надійно категоризувати та спрощувати соціальне оточення людини. Однак, виникаючи в умовах обмеженого сприйняття інформації, стереотипи часто можуть виявлятися хибними і консервативними, формуючи помилкове знання людей і деформуючи процес міжособистісної взаємодії.

На відміну від авторського опитувальника Сандри Бем у якому респондентам необхідно оцінити наявність певних якостей у структурі власної особистості, модифікований І.С. Клециною варіант дозволяє людині оцінити наявність характеристик у інших, що значною мірою послаблює внутрішнє хвилювання, бажання продемонструвати себе в більш вигідному становищі, навмисне надання нещирих відповідей. Однак, за допомогою механізмів проекції з'являється можливість побачити справжнє уявлення респондента щодо поставленого питання.

У результаті отриманих відповідей ми зможемо проаналізувати, як сучасні гендерні стереотипи впливають на обрані якості, що у сукупності будуть складати ідеальний образ сучасного чоловіка. З'явиться можливість

дослідити які зміни відбулися або не відбулися в образі чоловіка і відповіді на питання, яким є образ сучасного молодого чоловіка.

Наступною методикою є психодіагностична тестова методика «Методика діагностики типу емоційної реакції на вплив стимулів довкілля» В.В. Бойко [[Методика діагностики типу емоційної реакції на впливи стимулів навколишнього середовища \(В. В. Бойко \(1996\). \(studopedia.net\)](#)]. Завданням методики є виявлення стійких особистісних форм емоційної взаємодії з оточуючим соціальним світом, досліджує різні аспекти емоційно-чуттєвої сфери людини, з'ясовує особистісну спрямованість емоцій і почуттів людини, визначає характер емоційного стану.

Під «впливом стимулів довкілля» мається на увазі усе різноманіття впливів, які спрямовуються на особистість з боку інших. На думку В.В. Бойко, у кожної людини є домінуюча «формула» перетворення соціально-психологічних і психічних впливів у нейтральну, позитивну або негативну психічну енергію, що виражається в особливостях психічних станів і поведінкових актів людини.

В процесі інтерпретації враховуються два основних параметри: тип емоційної реакції і характер стимулів. Так, існує три стійкі «формули» емоційного реагування, які утворюють відповідні шкали:

1. **«ейфорійна активність назовні»** – схильність до позитивного типу емоційного реагування. Всі зовнішні подразники перетворюються, як правило, на позитивні психічні стани і активну діяльність особистості, що виражається у доброму гуморі, позитивній взаємодії і спілкування з оточуючими. Людина з таким типом реагування легко і з усмішкою ставиться до життєвих неприємностей, швидко встановлює соціальні контакти і вдало їх підтримує;
2. **«рефрактерна активність всередину»** – емоції і почуття за такого типу реагування найчастіше не знаходять адекватного виявлення і залишаються у вигляді хвилювань, прихованої злості, смутку всередині людини. Емоційна система сприйняття «пасує» перед різними

подразниками, при цьому вони фіксуються в особистісній структурі, що впливає на якість життєдіяльності. Така людина може здаватися відстороненою, недовірливою, замкнутою і невиразною;

3. *«дисфорична активність назовні»* – останній тип реагування перетворює будь-які стимули оточення на негативні переживання. Емоційна система такої людини завжди налаштована на негативні стимули і сприймає світ скрізь призму власних хвилювань, що значною мірою ускладнює діяльність і спілкування з нею.

Тип емоційного реагування можна визначити за кількістю обраних варіантів «а», «б» або «в», які відповідають відповідному стилю. Характер тестових стимулів складається з позитивно забарвлених (чудова погода, компліменти), негативних (відчуття втоми, складні обставини) і амбівалентних (сумнівна ідея, життя в цілому) стимулів. Відповіді респондентів заносяться у спеціальну звідну таблицю, яка дозволяє визначити домінуючий тип емоційного реагування людини [11, с. 524-531].

З метою більш детального дослідження емоційно-чуттєвого пласту чоловічої особистості було запропоновано власно розроблений опитувальник, який надано у вигляді незакінчених речень. Запропонований опитувальник відноситься до проєктивних методик і дозволяє виявити усвідомлювані і неусвідомлювані установки людини. Незакінчені речення є неоднозначним стимульним матеріалом, який дозволяє особистості відповідати, враховуючи власні міркування. В основі таких методик лежить положення про те, що відповідаючи на невизначений стимул, людина надає інформацію про саму себе, проєктуючи власну особистість на відповіді.

Велика індивідуальна свобода і різноманітність відповідей визначаються також мінімальним усвідомленням і оцінкою з боку респондента щодо справжньої мети дослідження. Опитувальник «Незакінчені речення» представлено у вигляді 15 речень, що є різними за забарвленням і охоплюють соціальні і інтимно-особистісні сфери життя чоловіка. Інструкція містить чіткі вказівки, що відповіді бажано надавати швидко і

щиро, зважаючи на власні емоційно-чуттєві хвилювання, що виникають або ні у наведених ситуаціях.

3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

В емпіричному дослідженні взяли участь 30 респондентів чоловічої статі віком від 18 до 21 року. Згідно з віковою періодизацією Е. Еріксона, цей віковий проміжок припадає на юнацький вік, який характеризується сповільненням темпів фізичного розвитку, досягненням сталості та ефективного функціонування психічних пізнавальних процесів [24, с. 75]. В особистісній структурі юнака відбувається становлення самосвідомості і стабільного Я-образу, формування рольового репертуару через засвоєння соціальних норм і цінностей, що дозволяє повною мірою незалежно усвідомлювати ймовірні перспективи побудови життя.

Отже, на першому етапі нашого дослідження ми мали на меті дослідити, які стереотипні уявлення щодо образу справжнього чоловіка панують серед юнаків. Для цього ми використали опитувальник Сандри Бем, що був модифікований І.С. Клециною. При дослідженні були отримані дані, які ми надано на рисунку 3.2.1.

Аналізуючи результати, визначаємо значне домінування маскулінних якостей, порівняно з фемінними характеристиками. Серед маскулінних переважають наступні: віра в себе (52%), схильність захищати власні погляди (68%), незалежність (60%), наполегливість (52%), сила (48%), схильність до лідерства і ризику (40%), самодостатність (40%), наявність власної позиції (60%), агресивність (48%), індивідуалізм (52%) і дух змагання (56%).

Однак, деякі фемінні якості також були обрані більшістю респондентів, а саме: життєрадісність (40%), сором'язливість (48%), вірність (36%), здатність співчувати (38%) і розуміти інших (32%), врівноваженість (40%), інфантильність (32%). Таким чином, не зважаючи на домінування гендерного стереотипу маскулінності, фемінні якості, які сприяють

соціалізації і підтриманню соціальних контактів, все ж таки наявні у структурі чоловіків юнацького віку.

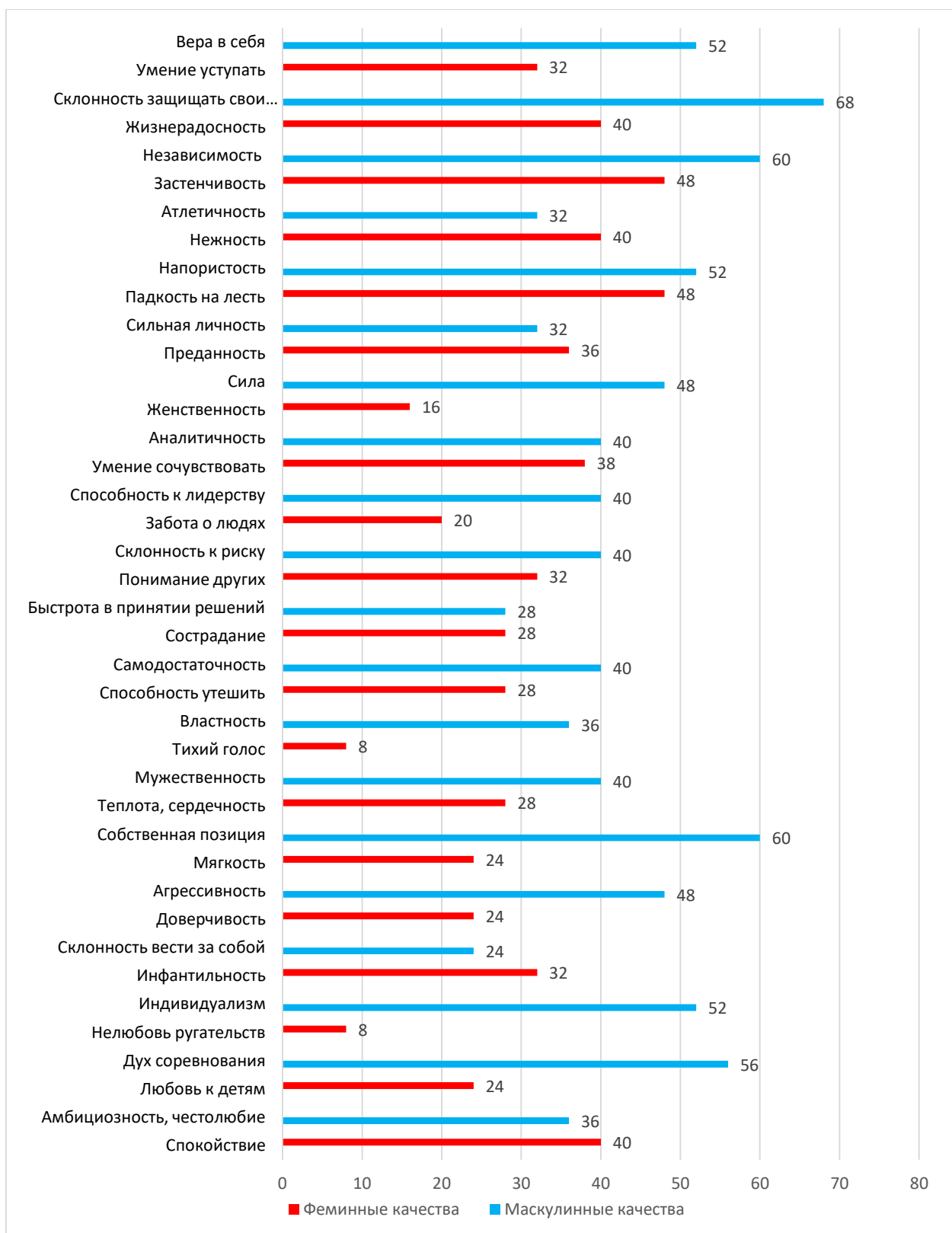

Рис. 3.2.1 Стереотипні уявлення щодо образу справжнього чоловіка, які панують серед юнаків (за опитувальником С. Бем)

На другому етапі, за допомогою розробленого нами опитувальника «Незавершені речення», ми мали на меті дослідити існуючий спектр емоцій у юнаків, що можуть виникати як реакція на вплив різних життєвих ситуацій. Наведені речення за емоційною спрямованістю можна поділити на 3 стимули: нейтральні, позитивні та негативні.

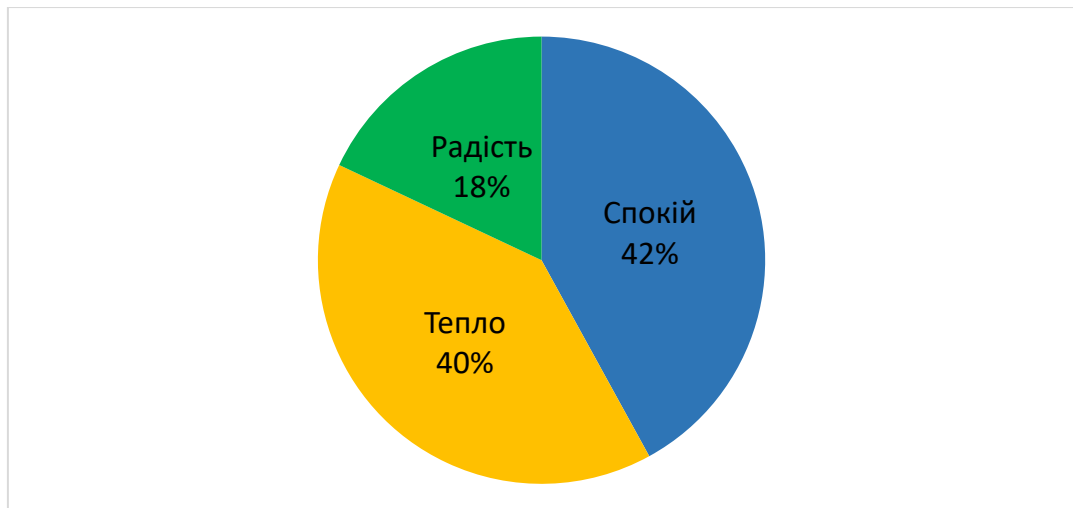

Рис.3.2.2. Спектр емоцій (позитивні стимули)

Підсумовуючи результати, ми зіткнулися зі значною кількістю емоцій і відчуттів, які повторюються у відповідях респондентів. Тому, ми вирішили виділити найбільш повторювані відповіді і відобразити їх на наступних діаграмах. Таким чином, спектр домінуючих позитивних емоцій зображено на рисунку 3.2.2. Ми спостерігаємо, що на позитивні стимули юнаки здебільшого реагують спокійно (42%), радісно (18%), відчувають тепло (40%). Серед інших поодиноких відповідей зустрічається відчуття спокою, байдужості, нейтральні відчуття.

Рисунок 3.2.3 демонструє, які емоції і відчуття відчувають юнаки під дією нейтральних стимулів. Спостерігаємо значне домінування байдужості (62%) та певної зацікавленості (38%). Серед інших відповідей зустрічається спокій, неоднозначність, роздратованість. Отже, дія нейтральних стимулів особливо не спричиняє значного впливу на психо-емоційний стан юнаків.

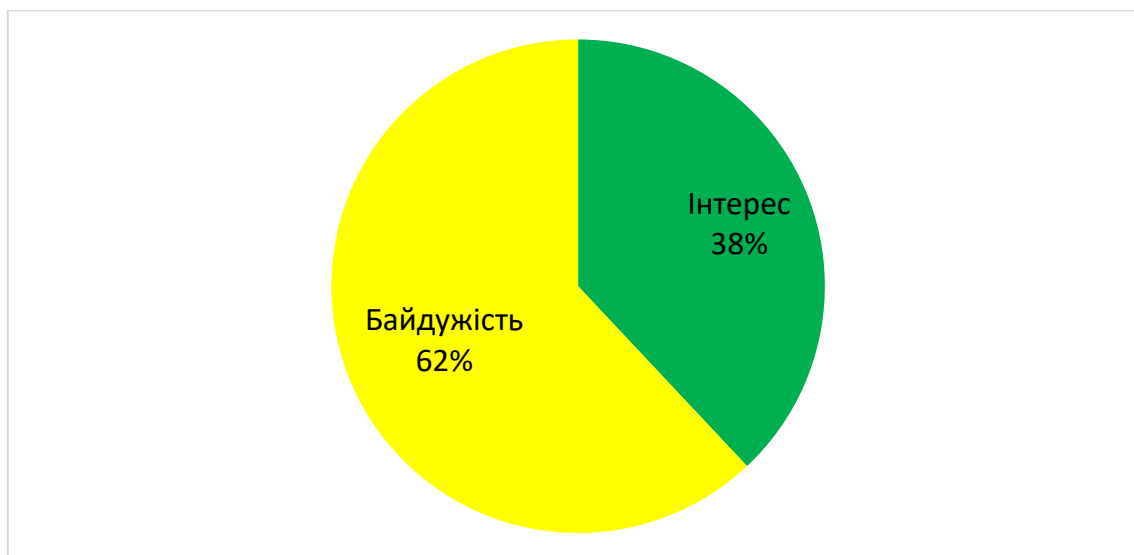

Рис.3.2.3. Спектр емоцій (нейтральні стимули)

На наше здивування, речення, що містили у собі негативні стимули, викликали значно ширший діапазон емоцій та відчуттів серед опитаних респондентів юнацького віку. Рисунок 3.2.3 демонструє домінування наступних емоцій: роздратування, розчарування, смуток, біль, нервозність, горе, спустошеність. Таке різноманіття емоційних станів може свідчити про доволі високий рівень вразливості і чуттєвості до негативних життєвих обставин. Якщо негативні емоції не знаходять свого подальшого вивільнення, це може ставати причиною виникнення внутрішньої психо-емоційної напруги.

Вважаємо задоцільним зауважити, що 3,8% опитаних респондентів утрималися від надання відповідей на опитувальник «Незавершені речення». Проте, навіть відсутність відповіді є також відповіддю. Зважаючи на це, можемо припустити про наявність певних бар'єрів, що примушують утримуватися від проявів емоцій та їх подальшого осмислення.

Рис.3.2.4. Спектр позитивних емоцій (негативні стимули)

На завершальному етапі за допомоги психодіагностичної тестової методики «Методика діагностики типу емоційної реакції на вплив стимулів довкілля» В.В Бойко, нам вдалося дослідити який тип емоційного реагування на стимули оточення домінує серед юнаків. Отриманні результати наводимо в таблиці 3.2.1.

Таблиця 3.2.1

Домінуючий тип емоційного реагування на стимули оточення (за методикою В.В. Бойко)

<i>Ейфорійна (активність назовні)</i>	<i>Рефрактерна (активність всередину)</i>	<i>Дисфорична (активність назовні)</i>
52,1%	38,5%	9,4%

З огляду на наведену таблицю з результатами опитування, бачимо, що серед чоловіків юнацького віку домінує ейфорійна активність назовні, яка вказує на те, що більшість опитаних позитивно сприймають і енергійно відповідають на різноманітні подразники оточуючого середовища. Можна припустити, що 52,1% юнаків сприймають різноманітні життєві обставини позитивно і готові до вирішення будь-яких проблем.

Однак, не зважаючи на позитивні результати, спостерігаємо, що у 38,5% юнаків переважає тип рефрактерної активності всередину. Такий доволі великий відсоток вказує на існування певних перешкод на шляху адекватного прояву емоцій і почуттів, які можуть накопичуватися всередині особистості у вигляді образ, страху, комплексів, жаги до помсти. Така ситуація надалі здатна призводити до психофізіологічних розладів і міжособистісних конфліктів.

На необхідності постійного розвитку емоційної сфери людини наголошують вчені, спираючись у своїх дослідженнях на фізичні і психічні показники. Людина, що має більш розвинену емоційну складову, здатна адекватно сприймати реальність і значно ефективніше реагувати на її стимули. Такі уміння значно підвищують якість життєдіяльності: сприяє налагодженню і підтриманню соціальних зв'язків, надає можливість усвідомлювати і у адекватний спосіб вирішувати суб'єктивні і об'єктивні хвилювання.

Таким чином, зважаючи на значущість емоційної сфери людини, необхідно прикладати певні зусилля для її розвитку. На допомозі стануть наступні техніки:

1. Емоційне відреагування. Кожна емоція повинна бути усвідомлювана, особливо негативні. Так, К. Ізард розробив техніку **взаємодії емоцій**, що полягає у, по-перше, свідомій активації протилежної емоції, з метою поліпшення і зниження інтенсивності останньої. По-друге, когнітивна регуляція – використання уваги і мислення для встановлення причино-наслідкових зв'язків, що призвели до виникнення емоції. По-третє, фізична активність здатна знизити інтенсивність емоційного напруження і запустити вироблення серотоніну.
2. Розширення емоційного словникового запасу. Для цього підійде тренування за «**картками емоцій**». Нескладна гра пропонує вам розробити власні картки емоцій, які допоможуть розширити словниковий запас, а також потренувати власну емоційну виразність. Це дозволить

підвищити тонус і виразність міміки і жестів, що позитивно відобразиться на взаємодії з оточуючими, а також навчить розпізнавати певні емоції у виразах і поведінки інших.

3. **Вербалізація емоцій.** Промовляння, опис вголос або письмове викладення власних емоційних хвилювань та причин їх виникнення у різних життєвих обставин. Зважаючи на те, що негативні емоції здатні «зникати» під натиском захисних механізмів, своєчасне фіксування психо-емоційного стану дозволить відслідкувати динаміку появи певних емоцій та їх ймовірних причин. Це дозволить вирішити або уникати подразників. Обговорення емоцій сприяє послабленню афективного тиску на процес осмислення актуальної проблеми і звільнення розумових процесів від емоційного стану. У нагоді стануть заповнення щоденника емоцій.
4. Написання листів, віршів, оповідань. Окремим випадком є запропонована Д. Греєм техніка **«Лист любові»**, призначена для конструктивного вираження і зменшення інтенсивності гніву, страху, печалі і провини в подружніх стосунках і тим самим створення умов для переживання любові. У любовному посланні, адресованому партнеру, рекомендується в декількох реченнях (на кожен емоцію) висловити окремо спочатку гнів, потім смуток, потім страх і провину і, нарешті, любов. У постскрипті повідомляється про свої потреби і очікувані дії партнера. Потім потрібно самому ж відповісти на свій лист [36].
5. Техніка **«порожні стільці»**. Суб'єкт веде діалог з власними емоційними хвилюваннями, які представляє уявний співрозмовник на порожньому стільці. Він по черзі виступає то від імені власної позиції, то від імені свого почуття. Стільці дозволяють дати вихід емоціям, їх можна штовхати, бити, обіймати. Клієнт може уявити сидячим на порожньому стільці важливу для себе людину, якій необхідно розповісти, які почуття відчуває він з приводу труднощів і сварок, що виникають в їх відносинах.
6. Техніка **«Я-повідомлення»**. Повідомлення партнеру починається з займенників «Я», «Мені», «Мене», далі називаються емоції, описується

вчинок партнера, що спричинив появу названих емоцій, і, нарешті, в позитивній формі (у формі твердження, а не заперечення) перераховуються прохання, побажання або вимоги до партнера. Якщо прохання і вимоги не виконуються, призначаються і потім реалізуються санкції, які повинні бути реалістичними і значущими для партнера.

7. Для встановлення емоційного контакту і досягнення моральної глибини міжособистісних стосунків застосовується техніка **дебрифінгу**, призначена для ефективного вираження негативних емоцій, що виникають в подружніх і позасімейних міжособистісних відносинах. Дебрифінг передбачає щоденне спілкування партнерів один одним, в ході якого вони обговорюють важливі для них питання. В ході такої бесіди кожен партнер розповідає про те, що сталося за день. Для здійснення дебрифінгу партнерам необхідно виділити час на те, щоб згадати і обговорити один з одним випробування, невдачі, а також радощі, які відбулися протягом дня. Тривалість дебрифінгу може варіювати від однієї хвилини до години і більше, але в основному така розмова триває протягом 15-30 хвилин.
8. Зменшити напругу дозволить **релаксація**, яка може бути різноманітною: медитація, прогресивна мязова релаксація, аутогенне тренування, самонавіювання, візуалізація, прийняття ванни, арт-терапія, музикотерапія, перемикання уваги на інший вид діяльності. Слід уникати емоційного переїдання, вживання алкоголю ті наркотичних засобів, що значно погіршують психічний стан людини.

Таким чином, емоційна сфера, як і будь-яка інша сфера, відіграє ключову ролі у збереженні психічної рівноваги і балансу. Будь-яке порушення емоційного стану здатне негативно вплинути на фізичний і психічний стан людини. Заради профілактики слід прислухатися до себе, уникати зайвих подразників, а також уміти регулювати власний психо-емоційний стан.

Висновки до розділу 3

Задля перевірки висунутої гіпотези було проведено емпіричне дослідження. Для нього були підібрані наступні методики: опитувальник Сандри Бем, модифікований І.С. Клециною, психодіагностична тестова методика «Методика діагностики типу емоційної реакції на вплив стимулів довкілля» В.В. Бойко і опитувальник «Незавершені речення», яку ми склали, враховуючи завдання і мету дослідження.

Результати опитувальника С. Бем, І.С. Клециною, підтвердив наше припущення про те, що стереотип маскулітності досі панує у свідомості сучасних чоловіків юнацького віку. Віра в себе, здатність захистити власні погляди, незалежність, власна позиція, агресивність, дух змагань і індивідуалізм – ті якості, яким надали перевагу більшість респондентів. Проте, спостерігаємо процес формування фемінних якостей у структурі чоловічої особистості.

Результати опитувальника «Незавершені речення» продемонстрували більш сильну реакцію на дію негативних стимулів у вигляді переживанні розчарування, горя, нервозності, спустошеності. 3,8% опитаних респондентів утрималися від надання відповідей, що може свідчити про емоційну закритість.

Результати за методикою В.В. Бойко спростували наше припущення про наявність емоційного дискомфорту. У 52,1 % юнаків домінує ейфорійна активність назовні. Однак, 38,5 % відповідей вказують на тип рефрактерної активності всередину, що може свідчити про застригання емоційних хвилювань в особистісній структурі.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставлених завдань, у процесі вивчення теоретико-методологічної бази і проведення емпіричного дослідження, ми дійшли наступних висновків. Сучасна трансформація образів традиційної маскулінності і фемінності здебільшого пов'язана з змінами гендерної культури суспільства, різким збільшенням людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, небажанням чоловіків і жінок виконувати свої історично сформовані функції, дає зрозуміти, що відбувається зміна соціокультурного статусу гендерних ролей. У таких умовах сучасним чоловікам висувуються нові підвищені вимоги психологічного характеру, які їм доволі тяжко задовольнити, зважаючи на тривале панування стереотипу маскулінності, а саме гегемонії маскулінності.

Ситуація стрімких соціальних змін сприяє розвитку в чоловіків більш складних і тонких форм саморефлексії, розхитуючи образ монолітного чоловічого «Я». Гегемона маскулінність, яка тривалий час була нормативним взірцем маскулінності, вимагала дотримання норм емоційної витриманості, агресивності, незалежності, відповідно до якого виховували покоління чоловіків, втрачає свою актуальність і сприяє виникненню гендерно-рольового конфлікту в структурі особистості сучасних чоловіків.

Гендерно-рольовий конфлікт – це складний психологічний стан, що виявляється в ситуаціях, коли ригідні, сексистські або обмежуючі гендерні ролі чинять негативні наслідки в структурі внутрішньо-особистісних і міжособистісних стосунків. Цей феномен виникає, коли чоловік пригнічує себе за невідповідність традиційній гендерній ролі. Емоційна обмеженість, як один із чотирьох типів гендерно-рольового конфлікту, створює умови для виникнення внутрішньо-особистісних проблем і міжособистісних конфліктів.

Норми емоційної виразності сучасних чоловіків вступають в протиріччя з особливостями виховання і соціальними вимогами. Відсутність здатності усвідомлювати власні психоемоційні стани та проявляти їх

адекватним чином, може призвести до психоемоційної напруги, що впливає на психічне і фізіологічне здоров'я сучасних чоловіків. Найбільш прийнятні чоловічі засоби виходу з стану емоційного вакууму призводять до формування адиктивної і деліквентної поведінки. З огляду на таку ситуацію, у нашій гіпотезі ми припустили, що стереотип маскулінності продовжує панувати у свідомості сучасних юнаків і впливає на рівень розвитку їхньої емоційної сфери.

Наше припущення ми перевірили під час емпіричного дослідження, у якому взяли участь 30 юнаків віком від 18 до 21 року. Відповіді, що були надані респондентами, підтвердили наше припущення про те, що гендерний стереотип маскулінності домінує у їхній свідомості. Віра в себе, здатність захистити власні погляди, незалежність, наполегливість, агресивність, власна позиція і дух змагань – саме ті маскулінні якості, які обрали більшість юнаків. Проте, також бачимо позитивну динаміку вбудовування фемінних якостей у структуру чоловічої особистості, а саме життєрадісність, вірність, співчуття, розуміння інших і врівноваженість.

Стосовно наявності емоційного дискомфорту наше припущення було спростоване під час дослідження. 52,1% відповідей відповідають типу ейфорійної активності назовні, що вказує на спроможність людини впоратися з впливом різних стимулів, залишатися активним та життєрадісним. Проте, 38,5% респондентів обрали тип рефрактерної активності всередину, за якого емоції і почуття здебільшого не знаходять прояву і залишаються всередині у вигляді образ, хвилювань і смутку. Результати за опитувальником «Незавершені речення» демонструють широкий діапазон емоційних реакцій на негативні стимули.

Таким чином, вважаємо, що перша гіпотези підтвердилася під час емпіричного дослідження, а друга - ні. Однак, на наш погляд, друга частина також надає значну кількість матеріалів для подальшого вивчення розвитку і функціонування емоційної сфери чоловічої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ануфрієва Н. М. А73 Соціальна психологія: Навч.метод. комплекс — К.: МАУП, 2006. — 200 с. — Бібліогр.: с. 192–193.
2. Волянська Ю.В. Емоційність чоловіків: а чи справді чоловіки не плачуть? URL: <https://zhyvyaktyvno.org/news/emocjnst-cholovkv-neproste-pitannya> (дата звернення 20.04.2023)
3. Горностаї П.П. Гендерний розвиток та гендерна ідентичність особистості, особливості чоловічої та жіночої соціалізації Гендерні студії: освітні перспективи (навч.-метод. матеріали). - К.: ПЦ "Фоліант", 2003. - С. 5-21.
4. Герасимчук А.А., Палеха Ю.І., Шиян О.М. Соціологія. Навчальний посібник. Київ: Вид-во Європейського університету, 2004. 246 с.
5. Горностаї П. П. Рольовий конфлікт и проблема вибору. Психологія на перетині тисячоліть. Київ: Гнозис, 1998. Т.1. С. 319-326.
6. Горностаї П. П. Культурні особливості рольової поведінки та психологічна допомога // Практична психологія в контексті культур. - К.: НікаЦентр, 1998.- С. 119-124.
7. Ісаєва Т. А. На шляху до гендерночутливого освітнього простору: досвід діяльності всеукраїнської мережі центрів гендерної освіти у ВНЗ та гендерного музею щодо впровадження гендерних підходів в систему вищої освіти. Гендерна політика міст: історія і сучасність. 2013. № 4. С. 86
8. Гендерне виховання (gender education) http://eprints.zu.edu.ua/23724/1/Остапчук_О...PDF
9. Гритчук Г.В. Гендерні уявлення як чинник формування індивідуального життєвого стилю в юності (Укр. яз.). Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. — Хмельниц. , 2008. — 20 с.

10. Дідковська Л.І. Психологічні особливості ставлення до сексу осіб віку ранньої дорослості Психологічні науки. -2014. -Вип. 2.12 (103). -С. 72-79.
11. Карабанова О. А. Психологія сімейних відносин та основи сімейного консультування. М.: Гардарики, 2005
12. Коннелл Р. На захист маскулінності // Незалежний культурологічний часопис "Ї". Фемінність та маскулінність. – 2003 – № 27. – С. 138–139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/connell.htm>.
13. Корнев М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: Підручник. — К., 1995. - 304 с.
14. Кремень В. Трансформація особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації. Професійно-технічна освіта. 2009. № 1.
15. Кутіщенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): навчальний посібник.-К.: Центр учбової літератури,2010.-128с.
16. Логвінова Д.В. Вплив гендерних установок на статеворольове самовизначення старших підлітків (Укр. яз.). Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Х. , 2007. — 20 с.
17. Напруга, стрес і конфлікт чоловічої гендерної ролі. Електронний ресурс.[URL:Напруга, стрес і конфлікт чоловічої гендерної ролі. - реферати та учбові матеріали на um.co.ua](http://um.co.ua)
18. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи. Основи теорії гендеру. К.: „К.І.С.”, 2004. С.157-181.
19. Особистісний і професійний розвиток людини в нових соціально – економічних умовах. Психолог. 2003. №44.
20. Палій А.А. Диференціальна психологія: Курс лекцій. – ІваноФранківськ:ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2007. 776 с

21. Парадокс маскулінності: вразливість чоловіків під час пандемії. Електроний ресурс. URL: [Парадокс маскулінності: вразливість чоловіків під час пандемії | United Nations Development Programme \(undp.org\)](https://www.undp.org/uk/paradox-maskulinnosti-vrazlivist-cholovikiv-pid-chas-pandemii)
22. Психологія гендерних відносин сучасного суспільства. Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» усіх форм навчання / Укл. : Л. М. Новик, М. І. Захаріна.– Чернігів : ЧНТУ, 2020. – 38 с.
23. Психология подростка : учеб. / под ред. А. А. Реана. С.-Пб. : Праймеврознак, 2003. С.480 б. Чи зникнуть «жіночі» і «чоловічі» професії? URL: <https://www.swissinfo.ch>.
24. Павлик, Н. В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: Монографія. – К.: Логос, 2015. – 383 с. – Бібліогр.: – С. 366-383.
25. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р.В.Павелків.- Вид. 2-е, стер. - К.: Кондор, 2015. - 469 с.
26. Розвиток особистості через рольовий конфлікт. Електроний ресурс. URL: [Розвиток особистості через рольовий конфлікт – Освіта.UA \(osvita.ua\)](https://osvita.ua)
27. Стан М В. . Проблема гендерного виховання в освітньому просторі сучасного вищого навчального закладу// Матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції «Педагогічні інновації в освітньому просторі сучасного вищого закладу освіти » (22 березня 2019 року): Збірник тез доповідей/ За заг.ред.д.екон.н., проф.Камінської Т.Г.- Київ,2019 .- С.17-20.
28. Тимошук Ю Образ чоловіка у масовій культурі. Гендер та філософія. гендер та культурологія. Збірник матеріалів круглих столів. 2013.-с94-101
29. Oksana Chuyko. Possible ways to manage personal gender-role conflicts in career development. Збірник наукових праць: психологія. Випуск 23 С. 50–58 [Збірник наукових праць: психологія \(pnu.edu.ua\)](https://pnu.edu.ua)

30. Pleck JH, Sonenstein FL, Ku LC. Problem behaviors and masculinity ideology in adolescent males. // Kettelhaus R, Lamb M.E., eds. Adolescent Problem Behaviors: Issues and Research. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1994, pp.22-35.
31. O'Neil, J. M., Good, G. E., & Holmes, S. (1995). Fifteen years of theory and research on men's gender role conflict: New paradigms for empirical research. In R. Levant and W. Pollack (Eds.), Foundations for a new psychology of men. – New York: Basic Books.
32. Assagioli R. Psychosynthesis : a manual of principles and techniques (1976). Harmondsworth, Middlesex, England ; New York : Penguin Books

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Инструкция: На бланке теста Вам необходимо закончить предложения одним или несколькими словами, опираясь на собственные эмоционально-чувственные переживания описанных ситуаций. Постарайтесь не пропускать предложения. Помните, «правильных» и «неправильных» ответов попросту нет!

5. Люди, которые бурно проявляют свои эмоции, вызывают у меня
6. Когда я вижу женщину рядом с мужчиной, я испытываю
7. При виде плачущего ребенка, я ощущаю
8. Когда меня крепко обнимают, я чувствую
9. Я могу засмущаться, если
10. Томительное ожидание важного события вызывает у меня
11. В случае болезни близкого человека, меня охватывает чувство
12. При виде привлекательной девушки я испытываю
13. Когда я прерываю отношения с девушкой, я переживаю
14. В кругу хороших друзей я чувствую
15. В ситуации полного невезения я испытываю
16. Когда я признаюсь в любви, меня заполняет чувство
17. В незнакомой обстановке я ощущаю.....
18. Когда девушка прерывает со мной отношения, я испытываю
19. Когда я получаю заслуженное поощрение, я чувствую
- 20.